

- індивідуалізм, тобто спрямованість на досягнення передусім власного успіху;
- формальність, тобто спрямованість на сприймання зовнішніх норм і ознак при мінімальному врахуванні змісту і суті навколишніх явищ;
- раціональність, тобто схильність до вибору найоптимальнішої в конкретній ситуації можливості, націленість на розв'язання завдань сьогодення;
- консерватизм, тобто прагнення до збереження в незмінному вигляді головних національних цінностей: мови, традицій, звичаїв, релігії тощо.

Розглянуті нами деякі особливості українського національного характеру не претендують на повноту і завершеність, їх притаманність усьому українському народові. Україна — велика, багатонаціональна держава. На її території можна виокремити не один, а кілька відносно самостійних етнічних типів, зосереджених у конкретних регіонах: Закарпатті, Галичині, Східній, Центральній, Південній Україні.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, коли значні соціально-етнічні зміни в Україні супроводжуються кризовими явищами в становленні держави і нового ринку праці, коли проблема формування національної самосвідомості набула величезних масштабів, особливо гостро стоїть проблема формування національної самосвідомості у студентів, майбутніх вчителів.

Допомогти розв'язати ці проблеми можуть відповідні спеціалісти: філософи, психологи, педагоги. Вони зможуть це зробити лише за певних умов: відповідному забезпеченні інформацією про стан речей в етнонаціональній сфері, наявності прогнозу розвитку національних відносин в країні на найближчі 5-10 років.

Вергазова Л.Г.
Донецький державний технічний університет

СЛОВЕСНА ТВОРЧІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ – ДОРОГОВКА З ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОСТІ

Дослідження педагогічної категорії морального виховання мають тривалу історію, яка об'єднує у своєму еволюційному сходженні і великі надбання, і болючі поразки. Аналізуючи їх, можна дійти до висновку, хоч і не нового з точки зору багатотисячолітнього існування людства, але повному вражаючого тих, хто безпосередньо приходить до певних теоретичних узагальнень через самостійну практичну діяльність: виховання морально-духовної культури особистості набуває нової якості і просувається вперед під впливом гуманістичного світогляду, помилки ж виникають як наслідок його відсутності.

Відроджене в нашій країні за останнє десятиріччя гуманістичне педагогічне світосприйняття поступово утверджується в теорії і практиці навчання і виховання. Серед принципів теоретичних наробок – визначення особливої гуманістичної позиції педагога, домінуючий мотив діяльності якого – “турбота про щастя дитини” [4, С.75]. Утвердження в освітньо-виховній системі одного з головних моральних принципів людських відносин – не “Я” за рахунок Дитини, а Дитина за рахунок мого “Я” – відкриває широкий простір для безпосередніх навчально-виховних дій, спрямованих на виховання моральної Людини. Разом із здобутками гуманістичної філософії, зокрема, в етиці і моралі, у педагогічну теорію і практику дійсно ввійшли моральність і свобода – “два таких явища, які необхідно обумовлюють одне одного і окремо існувати не можуть, тому що моральною є тільки така дія, яка виходить з мого вільного рішення” [8, С.48].

Аналіз визначальних принципів виховання дає можливість виявити сутність гуманістичної позиції педагога у навчально-виховному процесі. Існування такої позиції є показником олюднення, оморальнення виховання, яке сприймається проривом до спілкування учня й учителя, і де увага педагога-дослідника зосереджена на особливостях звільнених від виховного диктату душевно-духовних рухів вихованців. Гуманістична орієнтація педагога означає насамперед надання свободи волевиявлення вихованцю, актуалізує пошуки ефективних виховних взаємодій з його особистісним “Я”.

Активність дитини, як єдино можливий шлях її входження в контекст культури і потаємний характер педагогічного впливу на вихованців у ста-

тусі закономірностей виховання, закріпили в педагогічній теорії моральне право дитини на самоформування.

Філософське осмислення базисних основ педагогічної діяльності і усвідомлення того, що виховання людини співвіднесене з категорією цілісності людського буття, призвело до утвердження, як одного з найвагоміших, принципу орієнтації на цінності і ціннісні відносини. Він означає “постійність професійної уваги педагога до стосунків між вихованцем і такими соціально-культурними цінностями, як людина, природа, суспільство, праця..., і ціннісних основ життя, гідного Людини, – доброти, істини, краси” [4, С.416]. Орієнтація на ціннісні відношення перетворює будь-яку діяльність дітей на проживання ними відносин, формує особистісну життєву позицію. На думку А. Сент-Екзюпері, “людина є лише вузлом відносин. І тільки відносини важливі для людини” [6, С.307].

Два інші принципи гуманістичного виховання – суб’єктність і цілісність – теж значною мірою сприяли тому, що теоретичні педагогічні нароби набули більшої моральної зрілості. Вміння педагога бачити в дитині її унікальний духовний світ і проявляти повагу до його неповторності обумовлене дотриманням у виховному процесі принципу суб’єктності. Ініціювання педагогом суб’єктності сприяє розвитку спроможності дитини усвідомлювати своє “Я”, наближає спілкування між вихователем і вихованцем до духовної спільності. Цілісність виховання як третій базисний принцип дозволяє бачити в окремому акті поведінки дитини цілий комплекс ставлення до об’єктів світу. Зосереджена увага на відносинах – центральній категорії гуманістичної педагогіки – надає виховному процесу надзвичайну складність, багатомірність і неоднозначність, а також поглиблює аналіз умов формування “морально-духовного “Я” особистості” [1, С.30].

Вищезгадані виховні закономірності і принципи є методологічним підґрунтям системи організації словесної творчості малюків як засобу виховання їхньої моральності. Взагалі будь-яка продуктивна творча діяльність дітей є найприроднішим виховним полем для формування певних моральних властивостей. Але словесна творчість дітей 4-5 років, на наш погляд, є найбільш плідним і ефективним засобом морально-емоційного виховання, тому що ключовим об’єктом уваги педагога стають також спе-

цифічні ціннісні відношення дітей зі Словом. Завдання педагога – наповнити навчально-виховний процес відносинами, що переживаються дитиною, не тільки до реальної дійсності, але й до Слова як результату душевно-духовної творчості Людини.

У руслі цієї проблеми для педагогів і психологів чотирирічна дитина цікава за багатьох обставин. Особливий інтерес фахівців викликає дитяче мовлення як віддзеркалення характерних вікових явищ особистісного розвитку дитини. Саме у цей вік казковий палац Дитинства кожного малюка набуває свого словесного визначення, своєї словесної форми. Стрімко розвивається спонтанна дитяча етимологія, яка здатна випадково прояснити глибинне значення слова, його внутрішню форму і надати їй дивовижної вербальної підстави. З неповторною швидкістю засвоюючи мовне розмаїття, дитина чотирьох років стає на досить тривалий час джерелом свіжого бачення семантики слів, використання останніх у неувичаєних формах, надання словам якихось фантастичних значень. Іноді це перлини мовного смаку, що народжуються миттєво і без упину. Це те, що дорослим, яким доводиться працювати зі словом, потрібно довго вишукувати, потім берегти в потаємних шухлядах пам'яті, щоб тільки інколи освітлювати, як дорогоцінним камінням, звичайність написаних ними рядків.

Підґрунтям інтуїтивних мовленнєвих дитячих знахідок найдивовижніших тлумачень незрозумілих або погано зрозумілих слів є розвинута у цьому віці необхідність малюків аналізувати за будь-яких обставин і що б там не було. Ця потреба виводиться із так званого синкретичного світосприйняття дітей, яке, у свою чергу, зумовлює синкретизм дитячого міркування. Для педагогів, які працюють з дітьми 4-5 років, важливо враховувати, що синкретичне сприйняття як перший загальний розумовий акт дитини, “темний і неточний, і де все без винятку збито до кучі” [3, С.138], діє завдяки схемам цілого, і ці схеми замінюють собою сприйняття деталей. Звідси суб'єктивність дитячого міркування, тобто створення між предметами і явищами, (а в мовленні – між словами і реченнями) необ'єктивних зв'язків і відносин. Для синкретичного розуму дитини цього віку все зв'язано, залежить сприймається через схеми цілого, і саме тому вона може знайти належну підставу для всього, тобто обґрунтувати будь-що за будь-яких обставин. Особливості синкретичного дитячого мислення є одними

з визначальних чинників, що впливають на створення найрізноманітніших методик розвивального навчання для дітей 4-5 років. Саме явище синкретизму пояснює дивовижну здатність дитячої уяви відповідати на всі питання гіпотезою або несподіваним доказом, який відразу ж усуває будь-які труднощі. Очевидний той факт, що без розумових звичок, які виробляються синкретизмом, дитина не виявила б розмаїття довільних обґрунтувань. Признаючи це, природним бачиться врахування фахівцями як самого загального закону вербального розуміння дитини, так і його витоків у різних системах організації продуктивної дитячої діяльності дітей 4-5 років.

У нашій системі організації словесної творчості малюків так звана дитяча інтерпретація, яка обумовлюється саме синкретизмом дитини, посідає чільне місце і є, на наш погляд, у пошуках найбільш природних шляхів засвоєння рідної мови, досить плідним місцем прикладання зусиль педагогів-словесників.

Теоретичні засади словесної творчості у тому вигляді, якому вона бачиться нам, дуже близькі до певних поглядів досить значного кола людей (літературо- і мовознавців, поетів і письменників), що проповідують філософію мови, яка надає Слову самостійного життя і вагомості та дозволяє впливати на внутрішню структуру мови, а саме – на зміст через вплив на зовнішні мовні структури. До традиційних категорій, наприклад, поетичного аналізу, таких як звуки, склади, ритм – ними додаються значення і синтаксична фактура, а також фактура читання і образотворчого оформлення. Відштовхуючись від ідеї, що нова словесна форма створює новий зміст, інакше бачиться сам момент конструювання слова на будь-якому рівні – фонетичному, графічному, морфемному, семантичному. Цей творчий акт, який охоплює роботи над мовними ресурсами, має своєю метою дістатися найбільш повного сприйняття і відображення світу і таким чином відстоює право створювати слова, щоб правильніше зображувати дійсність. Поетична творчість, відтворена на таких теоретичних засадах, з усією очевидністю відповідає примхливим дитячим нахилам, пов'язаним з їхнім прагненням – гратися зі словом, досягаючи його саме таким чином. Ще у 1928 році К.Чуковський, аналізуючи дитячу словесну творчість, наполягав на тому факті, що слово сприймається дитиною як щось конкретне, воно

ототожнюється з річчю, яку називає. Звідси – тісний зв’язок у дитячій свідомості між словом і прямою дією, викликаною ним, звідси ж і вплив на малюків “потайної енергії” [2, С.24], що міститься у слові і сприймається ними на підсвідомому рівні. З цього випливає і характерне для дитячої словесної творчості явище “калейдоскопічності” [2, С.25], коли звуки, слова стають схожими на кубики, які можна складати різними способами у часі і просторі, утворюючи нові й нечувані комбінації.

Слід зазначити, що дитяча словотворчість як така (тобто створення нових слів різними засобами) не є для нашої системи визначальною. Це тільки необхідний природний шлях до формування у дітей вміння граючи працювати над словом. Більш вагомим нам здається необхідність переконати дитину в тому, що її здатність відчувати внутрішню словесну форму (за тих умов, що малюк тільки починає відкривати для себе словесні значення) надає їй можливості якнайповніше відобразити, хоч і неусвідомлено, всю мінливу сутність світу, явлену у слові. Підтримуючи прагнення дітей до адекватного словесного самовираження за допомогою творчих пошуків найбільш ефективних словесних засобів (підкреслюємо, на різних мовленнєвих рівнях), використовуючи у своїй навчальній діяльності елементи дитячої інтерпретації, педагог тим самим може цілеспрямовано впливати на особистісний саморозвиток дитини, її внутрішній моральний світ.

Особливості цього впливу диктуються, насамперед, специфікою предмета викладання і полягають у створенні сприятливих умов, за яких дитина відкриває для себе багатомірну дійову природу слова через систему взаємовідносин із ним (вона вчиться *чути* слово, *бачити* його, усвідомлено *грати* з ним тощо). Підкреслюючи обов’язковий поліфонізм взаємодії зі словом, необхідно припустити при цьому тимчасово виникаючу акцентуалізацію тієї чи іншої теми (у нашому випадку – місця прикладання навчально-виховних зусиль) поліфонічного розвитку процесу, внаслідок якого утворюються взаємовпливові відносини між дитиною і словом. Стрижнем, що проникає весь цей процес, є етично-естетична природа слова, обопільне прагнення вчителя й малюка злитися з нею, увібрати її в себе, присвоїти її. Як надзавдання це відчувається у всіх проявах дорослого, освітлює внутрішнім саявом всі його дії.

Відзначимо, що поняття “надзавдання”, більш прийнятне у театральному мистецтві, у нашій системі організації словесної творчості малюків не тільки є доцільним, а мабуть, одним із найвагоміших компонентів. Оскільки відкриття природи слова може відбуватися тільки через емоційний захват дитини, її збуджену творчу уяву, стає очевидним той факт, що заняття з 4-5-річними малюками – це обов’язково мініспектакль, де діючими особами є вчитель і діти, і результативність якого залежить від того, як надзавдання заняття було донесено до дітей. К.Станіславський ставив поряд із надзавданням теж для нас актуальне поняття “наскрізної дії” і писав: “Усе разом, тобто надзавдання (бажання), наскрізна дія (прагнення) і виконання її (дії) здійснюють творчий процес переживання” [4, С.338]. Переносячи визначене вище на ґрунт педагогічних стосунків педагога і дитини, слід уточнити: відкриття малюкам моральної сили слова, його етично-естетичної значущості далеке від відвертого моралізаторства, від оголеної морально-етичної спрямованості занять зі словесної творчості. Йдеться про багатомірний поступовий процес духовних накопичень, які здобуваються дитиною за умов, що сприяють активізації афективної сфери малюка, його розумових здібностей і примушують дитину користуватися природними нахилами до словесної гри. Такі умови за своєю сутністю найближчі до атмосфери театру, з тією відмінністю, що задум і зміст “п’єс”, які грають, розраховані на досягнення навчально-виховних цілей у системі організації словесної творчості 4-5-річних дітей.

Змістове навантаження цілей знаходиться у прямому зв’язку з тим, що саме розуміється нами під *словесною творчістю* дітей. Згадуючи про *словотворчість* як перехідний етап на шляху формування дитячих вмінь і навичок, пов’язаних з пізнанням внутрішньої природи слова рідної мови, слід відзначити, що *словесна творчість* полягає насамперед у роботі дітей над “словесним текстом” (як “безпосередньої дійсності думок і переживань” і як “слово про слова”) [1, С.281].

До створення дійсно творчого тексту дитина 4-5 років йде через переживання неповторної події тексту-матриці. Саме тому прийом театралізації (у специфічних для цього віку формах) є найбільш ефективним і плідним за умов: 1) обов’язкової імпровізації стосовно подій тексту-матриці; 2) короткочасності програвання цих подій; 3) емоційної збудженості всіх учасників подій, що відбуваються у

тексті-матриці або ним викликані. Текст-матриця – це адаптований для розказування (не читання) і певного розумового та емоційного сприйняття дітьми 4-5 років текст народної або літературної казки, що стає підґрунтям для дитячих фантазій та вигадувань як на словесному (фонетичному, граматичному, семантичному тощо), так і на текстовому рівнях. Ці фантазії і вигадування, як правило, викликані спільною творчою працею з педагогом. Вони є результатом віддзеркалення його в наочних дій що відкриває творчі можливості, приховані у тексті, усвідомлено користуючись при цьому і дитячими засобами словесної гри інтерпретації. педагог залучає малюків до наслідування цих засобів і тим самим підтримує у дітей віру в їхню здатність адекватного словесного самовираження. Крім того, позитивне ставлення дорослого до самостійних дитячих вигадувань підштовхує малюків активно користуватися своїм природним вмінням і розвивати його.

Як впливає з вищевикладеного, базисним у системі організації словесної творчості дитини 4-5 років стає метод співтворчості педагога і дитини. Це, у свою чергу, висуває на передній план досить серйозні вимоги до акторських декламаційних здібностей педагога, до його спроможностей самому щиро і вільно грати зі словом, фантазувати та отримувати від цього задоволення. Тільки розвинута талановита уява педагога, яка плекає свого словесного вираження, спонукає малюків до плідних пошуків у сфері словесної творчості. У поєднанні з усвідомленою морально зрілою позицією вона є запорукою того, що дитячі пошуки будуть спрямовані в оморальнене русло праці над природою слова, тексту, а отже, стануть дороговказом їхньої моральності і духовності.

Література

1. Бех І.Д. Образ “Я” як мета формування і розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 30-40.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. Жаккар Ж. – Ф. Даниил Хармс и конец русского авангарда / Пер. с фр. Ф.А.Перовской. – СПб.: Академический проект, 1995. – 471 с.
4. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И.Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
5. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. – СПб.: Союз, 1997. – 256 с.

6. Сент-Экзюпери А. Планета людей. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1973. – 560 с.
7. Станиславский К.С. Собр. соч.. – Т.2. – М.: Искусство, 1954. – 352 с.
8. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. В 6-ти т. – Т. 2. – М.: Педагогика, 1988. – 496 с.

*Гончаренко Н.Є.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Ідеї особистісно-орієнтованої освіти, як і всі інші ідеї, існують у сучасній педагогічній свідомості на двох рівнях повсякденному і науковому. До повсякденного можна, на наш погляд, віднести поширене у свідомості педагогів уявлення про особистісний підхід в освіті як про етико-гуманістичний феномен, пов'язаний з ідеями індивідуалізації освіти, співробітництва, партнерства, діалогу, поваги особистості дитини.

Кажучи про наукове уявлення про особистісно-орієнтовану освіту необхідно відзначити, що воно залежить від того, у рамках якої наукової парадигми розглядається дана концепція, понятійний апарат яких наук при цьому використовується.

Методичні обґрунтування особистісного підходу подані в сучасних філософських і психологічних дослідженнях з проблеми особистості, її специфічних функцій у процесі життєдіяльності людини, механізмів розвитку.

Філософський рівень розгляду проблеми пов'язаний із такими поняттями як суб'єкт, воля, особистість, подані в контексті цілісного розвитку і руху особистості.

З позиції психології дана концепція розкривається через поняття про специфіку особистісного розвитку індивіда, рефлексії, сенсо-пошукової активності особистості, переживання, спілкування як механізму освіти, особистого досвіду.